

The Athens Review

Ιούνιος 2014 ● Έτος 5ο - τεύχος 52 - τιμή 5€

Αθηναϊκή Επιθεώρηση του Βιβλίου

of books

ΜΑΝΟΛΗΣ ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΚΗΣ

Μιχ. Γ. Μπακογιάννης, Κατερίνα Μπλαβάκη, Ιωάννα Ναούμ

Δανιήλ Ιακώβ

Ι.Ν. Περυσινάκης

Βιοτεχνία Καβάφη

Δημήτρης Δημηρούλης

Τομά Πικετί: Το Κεφάλαιο

Πωλ Κρούγκμαν

Περί Δικαιοσύνης

Παναγιώτης Κ. Τσοούκας

Ο Στάλιν και οι φίλοι του

Πέτρος Μαρτινίδης

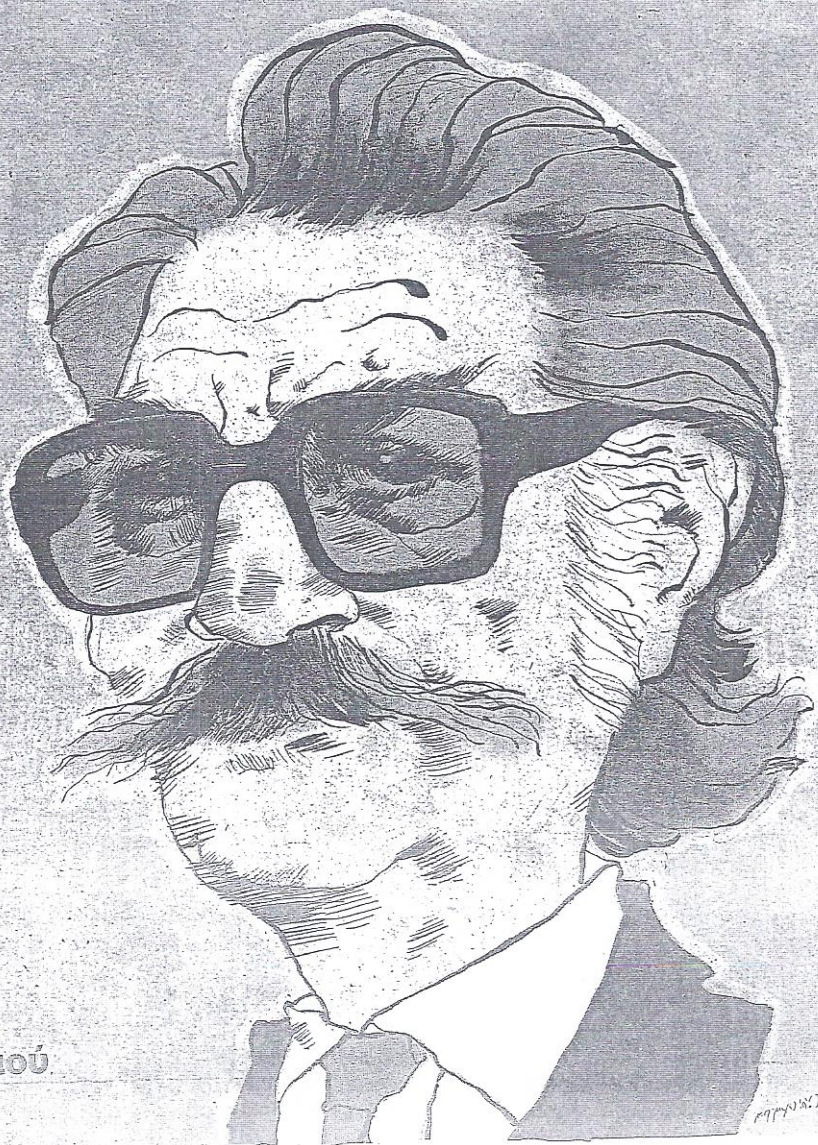
Ασημάκης Πανσέληνος

Ελισάβετ Κοτζιά, Μένης Κουμανταρέας

Χριστίνα Ντουνιά, Αλέξης Πανσέληνος

**Ο Βιζυηνός και η πολιτισμική
ψευδομόρφωση του Ελληνισμού**

Πάυλος Καλλιγιάς

Ευριπίδης Γαραντούδης

Το επικοινωνιακό φαινόμενο Κική Δημουλά

ISSN 1792-091

9 1771792 091002

Βιοτεχνία Καβάφη

Από τον ΔΗΜΗΤΡΗ ΔΗΜΗΡΟΥΛΗ

1.

Μέρμνα βίου, επιμέλεια εαυτού, μελέτη θανάτου

Σπάνια ποιητής φέρνει στο νου, ταυτόχρονα, τις τρεις αυτές φράσεις, που έχουν συνδεθεί με τον φιλοσοφικό στοχασμό και την πρακτική ηθική. Ο Καβάφης είναι ακριβώς ο ποιητής ο οποίος, με τον λόγο και το παράδειγμά του, προσφέρει την προοπτική να ασκηθεί ο αναγνώστης στην τέχνη του βίου, να κατακτήσει τη δική του βιο-τεχνία. Χωρίς να παραγνωρίζω τις άλλες πτυχές της ποιητικής του, που είναι πολλές και σύνθετες, θεωρώ ότι το σύνολο του έργου έχει τη συγκρότηση ατομικής βιοτεχνίας, υπό την έννοια ότι συνιστά το προσωπικό του *οικοσύστημα*, που λειτουργεί με τους κανόνες ενός ιεραρχημένου, επιμελημένου και λιτού μικρόκοσμου.

Η παραγωγή της βιοτεχνίας έχει πάντα, πάνω στα προϊόντα της, μια ιδιαίτερη σφραγίδα, η οποία είναι μοναδική και ανεπανάληπτη. Πρόκειται για επιτεύγματα *εμπειροτεχνίας* και *ευρεαστεχνίας* στο πεδίο της ποίησης, μπορούν όμως να θεωρηθούν και ως οδηγό για τον αναγνώστη καθ' οδόν προς την ανάπτυξη μιας τέχνης του βίου που ζητά τη συμπίκνωσή της σε *βιοσοφία*. Αυτή η τέχνη του βίου απαιτεί δεξιότητες, μαθαίνει τρόπους, εξασφαλίζει συνθήκες, εκπαιδεύει τη σκέψη, έως ότου τελικά καταλήξει να γίνει η *βιογραφία* μας. Συνάμα γίνεται άσκηση στη μελέτη θανάτου όπου συνδυάζεται το ιπποκρατικό «ο βίος βραχύς, η δε τέχνη μακρή, ο δε καιρός οξύς, η δε πείρα σφαλερή, η δε κρίσις χαλεπή» με το σωκρατικό «οι ορθώς φιλοσοφούντες αποθνήσκουν μελετώσι, και το τεθνάναι ήκιστα αυτοίς ανθρώπων φοβερόν».

Η ποίηση του Καβάφη, όσο και αν μας γοητεύει με τον υπαινικτικό λυρισμό της και την αμφίκοπη ειρωνεία της, μας φέρνει αντιμέτωπους με ερωτήματα που απευθύνονται σε τρία κρίσιμα ζητήματα: τη *μέρμνα βίου*, την *επιμέλεια εαυτού* και τη *μελέτη θανάτου*. Είναι σαν να μας ωθεί,

Ο Κ.Ι. Καβάφης σε σχέδιο του Κωνσταντίνου Παπαμιχαλόπουλου.

σχεδόν ανεπαίσθητα, με σωκρατική μαεστρία, και μέσα από την ποιητική αγωγή, να αναζητήσουμε τη δική μας τέχνη του βίου, τη δική μας *βίωση*. Αναμφίβολα σε ένα τέτοιο εγχείρημα παραμονεύει ο διδακτισμός, με όλες τις παρενέργειές του, τις περισσότερες φορές όμως ο Καβάφης καταφέρει και τον καθιστά μοχλό απορίας και αναθεώρησης, όπως τον είχε προΐδεαστεί ο Γκαίτε: «Μου είναι μισητό σιδηρίδιο απλώς με διδάσκει χωρίς να αυξάνει τη δραστηριότητά μου ή να την ζωογονεί άμεσα». Αλλά και οι αδυναμίες είναι μέσα στην πρόβλεψη της βιοτεχνίας, αφού το τέλειο σύστημα θα

οδηγούσε στον αυτοματισμό και επομένως στην αφυδάτωση της πρωτοτυπίας. «Με τις αρετές μας καλλιεργούμε συνάμα και τις ατελείες μας», θα πει παραμυθητικά πάλι ο Γκαίτε.

Δεν μπορεί όμως να μιλήσει κανείς για τη βιοτεχνία Καβάφη χωρίς να προκύψει το ζήτημα της «αλήθειας», υπό την έννοια ότι η ερμηνεία ανταποκρίνεται δήθεν σε πραγματικά δεδομένα, έστω και αν κυκλοφορεί στην κινούμενη άμμο της μεταφοράς. Είναι δύσκολο για τους περισσότερους μελετητές να κατανοήσουν, πόσο μάλλον να αποδεχθούν, τη γνωστή ρήση του Νίτσε που θε-

ωρεί ότι «αλήθεια είναι εκείνο το είδος τής πλάνης, χωρίς το οποίο δεν μπορεί να ζήσει ένα ορισμένο είδος ζώντων όντων». Για να απεμπλακούν από τον γρίφο της αλήθειας κατασκευάζουν συνήθως λογοτεχνικούς παραδείσους όπου όλα είναι καθαρά και απλά. Γυρίζουν την πλάτη στην υπόμνηση του Όσκαρ Ουάιλντ ότι «η αλήθεια είναι σπανίως καθαρή και ποτέ απλή· η μοντέρνα ζωή θα ήταν πολύ βαρετή αν ήταν ή το ένα ή το άλλο και η μοντέρνα λογοτεχνία απολύτως αδύνατη».

Χωρίς την ανεύρεση αντικειμενικών ακυρώσεων πολλοί μελετητές του Καβάφη θα βρίσκονταν σε μεγάλη αμηχανία μπροστά στον λόγο της ποίησής του, αφού δεν θα διέθεταν την επίφαση της αλήθειας και θα είχαν μείνει ανοχύρωτοι στην επίθεση της αμφιβολίας. Καταφεύγουν έτσι στον κανονιστικό λόγο και διεκδικούν τον μανδύα της ορθότητας. Δεν μπορούν να δεχτούν την άποψη ότι η ποίηση είναι σαν τον κρεμμύδι, χωρίς χειροπιαστό κέντρο, γιατί τότε θα έπρεπε στη θέση του κενού να τοποθετηθούν το δικό τους είδος πλάνης και κάτι τέτοιο δεν τους φαίνεται μόνο ακατόρθωτο αλλά και αποκορονιστικό. Απορρίπτουν έτσι τη βιοτεχνία που αναγνωρίζει την αβεβαιότητα της αναζήτησης και την αντικαθιστούν με την αυταπάτη της αυταπόδεικτης αλήθειας, με τη *βιομηχανία* της ορθότητας!

Βιοτεχνία σημαίνει τέχνη του βίου (για τον τρόπο και το νόημα της ύπαρξης) και τέχνη προς το ζην (για τη διασφάλιση των αναγκαίων μέσων). Η ποίηση του Καβάφη δεν αποκαλύπτει κάποια αλήθεια [ή αλήθειας] αλλά διαπραγματεύεται την αξία της τέχνης για τη ζωή. Μας εκπαιδεύει στη *βιωτή*. Εμείς, από την πλευρά μας, θέτουμε πάλι το ερώτημα για τον ποιητή και την ποίηση, γενικότερα για την τέχνη, γυμναζόμαστε στην αυτογνωσία: η τέχνη της ποίησης και η τέχνη του βίου συμβαδίζουν και συναλλάσσονται αδιάκοπα. Αν αγνοήσουμε αυτή την τροπή και συνεχίσουμε να κρατιόμαστε από κάποια φτηνή πίστη, τότε θα παραμένουμε ακίνητοι, ενώ νομίζουμε

ότι κινούμαστε, θα βυθιζόμαστε στην επανάληψη, ενώ πιστεύουμε ότι ανακαλύψαμε κάτι καινούριο. Ο διαχωρισμός της τέχνης της ποίησης από την τέχνη του βίου μετατρέπει την πρώτη σε εργαλείο και τον δεύτερο σε επιβίωση. Έτσι ανακύπτει το παλαιό ερώτημα του Χέλντελντριν: και οι ποιητές τι χρειάζονται; Εννοώντας, τι μπορούν να προσφέρουν αν δεν τους δέχεται ο καιρός και η βιοτροπία των ανθρώπων;

Σε ένα μικρό αλλά βαρυσήμαντο κείμενο του Χάιντεγκερ, με τίτλο «Ο Χάιλντελντριν και η ουσία της ποίησης» (1936), διαβάζουμε για το «ουσιώδες της ποίησης»: «*Το γενικό, που ισχύει ... για όλα τα επιμέρους εξίσου, είναι πάντα το αδιάφορο, εκείνη η ουσία που δεν μπορεί να γίνει ουσιώδης. Όμως αυτό ακριβώς το ουσιώδες της ουσίας αναζητούμε, εκείνο που μας εξαναγκάζει να αποφασίσουμε, εάν και με ποιον τρόπο θα πάρουμε μελλοντικά την ποίηση στα σοβαρά, εάν και με ποιον τρόπο εκπληρώσουμε τις προϋποθέσεις, να σταθούμε στο δυναμικό πεδίο της ποίησης.*»¹ Κάθε φορά που μιλάμε για ποιητές και ποιήματα το ερώτημα για το ουσιώδες της ποίησης τίθεται εκ νέου αλλά ποτέ με τον ίδιο τρόπο, γιατί πάντα έχει απέναντί του την εποπτεία του χρόνου και τη δραστικότητα της ξένης ματιάς. Ωστόσο παραμένει καιρίο ερώτημα για τη σχέση μας με τον ποιητικό λόγο όσο και αν μας οδηγεί σε δύσβατα μονοπάτια.

Το πιο σημαντικό σε αυτή την αναζήτηση είναι η σοβαρή τοποθέτησή μας απέναντι στην ποίηση μελλοντικά, έτσι ώστε να πραγματοποιηθεί αυτό που αναμένει ο Χάιντεγκερ: «να σταθούμε στο δυναμικό πεδίο της». Η επανάκαμψη στην ανάγνωση του Καβάφη δεν μπορεί παρά να έχει αυτό το νόημα: να μετρήσουμε ξανά τη σημασία του για το μέλλον της ποίησης αλλά και να προσδιορίσουμε τη θέση μας στο πεδίο της δυναμικής της. Σε ένα τέτοιο αίτημα δεν έχουν θέση οι καθαφολογίες, οι κατεστημένοι δηλαδή τρόποι θέσης, χρήσης, ερμηνείας και διακίνησης του καθαφικού έργου. Όχι γιατί έχουν άδικο ή κάνουν λάθος, αλλά γιατί δεν νοιάζονται για το ουσιώδες της ποίησης ούτε επιθυμούν να σταθούν στο δυναμικό πεδίο της.

Η ματιά τους είναι στραμμένη στο παρελθόν και τροφοδοτεί την εμμονική επανάληψη, γεμίζοντας το πεδίο της ποίησης με τα σύνεργα μιας εσωστρεφούς και παλινδρομης σημαντικής. Για να έχει όμως μέλλον η ποίηση δεν αρκούν αυτά, συχνά μάλιστα δεν ωφελούν, αν δεν βλέπουν. Χρειάζεται να ασχοληθούμε με την τέχνη του βίου για να ανοίξουν καινούριοι ορίζοντες, να καταγραφούν δυνατότητες που αναζητούν άλλον τρόπο περιπλάνησης στο δυναμικό πεδίο όπου τίθεται το ερώτημα για το ουσιώδες στην ποίηση. Στην προκειμένη περίπτωση: του Καβάφη.

2.

Καβαφικές φωτοτυπίες

1. Στην Αλεξάνδρεια, ήδη από τις αρχές του 20ού αιώνα, γίνεται γνωστός ως παράδοξο φαινόμενο έως τον θάνατό του αναπτύσσεται γύρω από το όνομά του ένα πεδίο με κέντρο τον ίδιο. Διαμάχες και συγκρούσεις ενισχύουν τη φήμη του. Εκδηλώσεις, ομιλίες, ίντριγκες διευρύνουν την απήχρησή του και αναστατώνουν τους λογοτεχνικούς κύκλους. Τα περιοδικά της πόλης ερίζουν για την ποίησή του. Όσο πιο αμφιλεγόμενος ο ίδιος και η τέχνη του τόσο πιο ενσχυμένη η μυθολογία του. Όλοι, ακόμη και οι πιο μοχθηροί κριτές, έπαιζαν τελικά το παιχνίδι του, υποκρίπτοντας στην ακτινοβολία του. Αυτός επέμεινε να είναι αυτό που φαίνεται: περίπτωση ξεχωριστή. Από μια στιγμή και μετά ο ντιλετάντης νεαρός, ο ξεπεσμένος αριστοκράτης που έγραφε στίχους της σειράς, γίνεται «ο Καβάφης», η μαγνητίζουσα προσωπικότητα και η αναπάντεχη γραφή. Η στροφή γίνεται γύρω στα σαράντα και κάτι, με το πέρασμα στον 20ό αιώνα.

2. Ήταν μια ασυνήθιστη παρουσία στα παροικιακά της Αλεξάνδρειας, δηλαδή στην καθημερινότητα μιας κοινότητας εμπόρων και μικροαστών όπου επιβίωναν και κάποιιο άνθρωποι του πνεύματος. Χωρίς τον Κα-

βάφη η Αλεξάνδρεια θα ήταν μια ακόμη ελληνική ακμάζουσα παροικία, την εποχή της μετάβασης από το εμπόριο της Ανατολής στο χρηματιστηριακό κεφάλαιο της Δύσης. Ας σκεφτούμε τι επιβίωσε από την Κωνσταντινούπολη ή τη Σμύρνη της ίδιας εποχής όπου εξέλιπε η μεγάλη προσωπικότητα που συγκροτεί, έστω και αναδρομικά, τη συλλογική μυθολογία. Ο Καβάφης έσωσε την ελληνική Αλεξάνδρεια (αλλά και την Αλεξάνδρεια της βρετανικής αποικιοκρατίας) στη συλλογική μνήμη του δυτικού πολιτισμού. Της έδωσε πολιτισμική ταυτότητα που υπερβαίνει κάθε άλλη. Και αυτή η ταυτότητα, μοιλονότι φανταστική, επαναφέρει στα πλαίσια της αυγυπτιακής πόλης, μεταξύ πολλών άλλων, και το ζήτημα του «ελληνικού» στην πιο πλατιά, πολύσπερμη, πολύμορφη, διαχρονική και μεταφυσική εκδοχή του.

3. Ένας άλλος Καβάφης είναι αυτός των Αθηνών, ο εξωτικός αυγυπτιώτης, ο παράξενος Έλληνας της διασποράς, που έπεσε σαν μετεωρίτης στον κόσμο της γενιάς του Παλαμά. Μακριά από την ποιητική τους, μακριά από τη γλώσσα τους, μακριά από τις συνήθειές τους, και ωστόσο γράφοντας στα ελληνικά, δημοσιευόμενος σε ελληνικά περιοδικά, ένα μίλλον της έριδος που έφερε μεγάλη αναταραχή στα αθηναϊκά δρώμενα. Γρήγορα βρήκε υποστηρικτές (ενίοτε παραληρούντες) αλλά συνάντησε και φοβερούς

πολέμιους. Η περίπτωση του διαδόθηκε από την Αλεξάνδρεια στην Αθήνα. Ένα είδος ασθένειας. Καβαφίτιδα. Σε όλα τα επίπεδα έκανε τη διαφορά. Ήταν η περίπτωση που απαιτούσε να διαλέξεις. Υπέρ ή κατά. Ακόμη και η μοντερνιστική γενιά του '30 δεν ήξερε πώς να χειριστεί αυτή τη ζήτημα που τους ξεπερνούσε. Ο Καβάφης δεν ήταν Παλαμάς ούτε Σικελιανός. Απειλούσε τη γενιά, γιατί αντιστεκόταν να αποστρατευτεί ως παλαιός ή να εξουδετερωθεί ως πρόγονος.

4. Ένας ακόμη Καβάφης είναι το αξιόθετο που επισκέπτονταν ντόπιοι, Έλληνες και ξένοι στην Αλεξάνδρεια. Αιγυπτιακή μορφή που επέτεινε την περιέργεια. Όλοι ήθελαν να τον γνωρίσουν. Ευδοκίμει ιδιαίτερα η σχέση του με τον Φόρστερ που γυφρώνει την Αλεξάνδρεια με το Λονδίνο και τον φέρνει στο ευρωπαϊκό προσκήνιο. Βοηθούν σε αυτό η ομοφυλοφιλία τους, η αγωγή του Καβάφη στην αγγλική γλώσσα και παιδεία, η προσωπικότητά του, η ιδιαιτερότητα της ποιήσής του. Αρχίζει έτσι να μελετάται ευρύτερα ο Καβάφης: στην Αλεξάνδρεια διαρκώς, έως τον θάνατό του, με κορυφαία κείμενα αυτά των Βρισμιτζάκη και του Μαλάνου- στην Αθήνα, με αρχή τον Ξενοπούλου, και στη συνέχεια με δημοσιεύματα του Άγρα, του Ουράνη και άλλων πολλών, που πυκνώνουν στα τελευταία χρόνια της ζωής του- στο Λονδίνο με την παρουσίαση του Φόρστερ το 1919 και, στη δεκαετία του '20, με τις μεταφράσεις σε περιοδικά όπως το *The Nation* του Λ. Γουλφ και το *The Criterion* του Τ. Σ. Έλιοτ.

5. Έως τον θάνατό του το 1933 έχουμε ένα corpus κριτικών κειμένων που συγκροτούν τον Αλεξάνδρινό, τον Έλληνα, και τον Ευρωπαϊό Καβάφη και καλύπτουν ουσιαστικά το μεγαλύτερο μέρος της θεματικής που αναπτύχθηκε τα επόμενα χρόνια. Ο Καβάφης του 1935, όταν κυκλοφορούν για πρώτη φορά τὰ ποιήματά του συγκεκριμένα σε έναν τόμο, είναι ήδη ο Καβάφης που γνωρίζουμε σήμερα στα πιο σημαίνοντα γνωρίσματά του. Επομένως, στο πολυσύνθετο πολιτισμικό πεδίο που συναντώνται η Αλεξάνδρεια, η Αθήνα και το Λονδίνο, δηλαδή η περιφέρεια, το εθνικό κέντρο και η αποικιοκρατία, αναπτύσσεται το περιβάλλον το οποίο, με πολλές μεταλλάξεις, παλινδρομήσεις, αντιθέσεις και εξισορροπήσεις, αποδοχές και αρνήσεις, επέτρεψε την ανάδειξη ενός αρετικού ποιητικού λόγου, με νεότερο πρόσημο, από έναν ποιητή που έρχεται κουβαλώντας τους τρόπους και την αγωγή του 19ου αιώνα.

6. Στο ίδιο περιβάλλον το όνομα «Καβάφης», παράλληλα με την αρνητική ή θετική απήχηση του έργου, παραπέμπει σε μια φαντασιακή αφήγηση που ενισχύει την ατμόσφαιρα της μαγνητικής επίδρασης. Όπως

Νεφέλι Χόκνεϊ, Πορτρέτο του Καβάφη II, 1996, χαρακτηριστικό και νεομορφοποιό σε χαρτί, 34,5x22,3 cm, από την περίφημη εσωνογραφία για 14 ποιήματα του Καβάφη, Tate, Λονδίνο.

το έργο έτσι και το πρόσωπο του Καβάφη διέθεταν όλα εκείνα τα απροσδιόριστα αλλά μαγικά συστατικά που ενισχύουν τη μυθολογία της εξαιρετικής περίπτωσης. Δεν είναι μόνο ο φετιχισμός του ονόματος και η αύρα της εξωτικής Αλεξάνδρειας, μήτε οι δημόσιες σχέσεις ή η ευνοϊκή συγκυρία, που μπορούν να βοηθήσουν στην κατανόηση της γοητείας, είναι ότι ποίηση και ποιητής, σε αδιαίρετο δεσμό, υποστήριζαν το διαφορετικό, το απρόσμενο, το καινοφανές, το ανορθόδοξο, το ασύμμετρο αυτό τελικά που φέρνει τα πάνω κάτω στον τρόπο που γράφεται και προλαμβάνεται η ποίηση. Ο Καβάφης υπήρξε η σαρωτική ανατροπή σε όσα είχαν έως τότε όλοι μάθει και συνηθίσει να θεωρούν ελληνική ποίηση και Έλληνα ποιητή. Η παρουσία του ανέτρεψε κάθε κατεστημένο ορίζοντα προσδοκίων και διέρρηξε οριστικά τον παγιωμένο εθνικό λόγο στην τέχνη. Σε αυτή τη διαδικασία εμπλέκονται εκδότες, δημοσιογράφοι, κριτικοί, φιλόλογοι, διανοούμενοι και ένα σωρό άλλοι του πολιτισμικού και κοινωνικού χώρου που τρέφονται από το μέγεθος και τις αναταράξεις της ανατροπής. Όλα αυτά μαζί προοδιορίζουν τον ιστορικό χώρο και χρόνο όπου έδρασε ο Καβάφης έως τον θάνατό του το 1933.

7. Για να κατανοήσουμε επομένως το αντικειμενοποιημένο πεδίο της διαμόρφωσης και εξέλιξης του καβαφικού έργου από το 1885 και έπειτα είναι απαραίτητο να επιχειρήσουμε να ανασυνθέσουμε αυτό που άλλοι ονόμασαν πεδίο, άλλοι συμβάν, άλλοι γενεαλογία, άλλοι λόγο, άλλοι επιτελεστικό γεγονός και άλλοι κοινωνικοϊστορική συνθήκη (ανάλογα με τη θεωρητική προσέγγιση), για να διερευνήσουμε τις δυνατότητες που δημιουργήθηκαν, τα

δίκτυα που λειτουργήσαν, το συμβολικό κεφάλαιο που επενδύθηκε, τις θεσμικές αναταράξεις που προέκυψαν, τις αισθητικές αντιπαραθέσεις που αναδόθηκαν, το ανθρώπινο βίωμα που αναλώθηκε. Όλα αυτά βέβαια από τη θέση του παρατηρητή που όχι μόνο μιλά από τη μακρινή προοπτική του σήμερα αλλά και στον δικό του βίο ανάλωσε πολλούς Καβάφηδες για να έχει την αυταπάτη ότι διεκδικεί το «πραγματικό» σε οποιαδήποτε εκδοχή του. Όπως γράφει σε μια επιστολή του ο Τζων Κητς: «Η ζωή ενός ανθρώπου [...] είναι μια αδιάκοπη αλληγορία, και λίγα μάτια μπορούν να δουν το μυστήριό της [...] Ο Σαίξπηρ έζησε μια ζωή Αλληγορίας: τα έργα του είναι σχόλια πάνω σε αυτή».²

8. Τι μπορούσε προχείρως να συμπεράνουμε από αυτό το τοπίο; Πρώτα τα εντελώς φανερά: ο Καβάφης δεν εντάχθηκε σε κάποιο κίνημα, δεν έγραψε μανιφέστο, ούτε ποιητική, όπως λ.χ. ο Παλαμάς, δεν κοινοποίησε καν τις απόψεις του για την ποίηση και η αύρα της εξωτικής Αλεξάνδρειας, το λίγο γνωρίζουμε το μάθαμε από μεταθανάτια δημοσιευμένους αφορισμούς, σχόλια και ελλειπείς σημειώσεις), με άλλα λόγια εμφανίστηκε ως μοναχικός λύκος στο πεδίο της ποίησης, με την έμμονη επιδίωξη της «διαφοράς». Το παιχνίδι ήταν όλα αλλά ο παίχτης ήταν ένας. Δεν αναμίχθηκε καν στα ελληνικά πράγματα, σε γενιές, ομάδες ή ρεύματα. Δεν ανακατεύτηκε στο γλωσσικό ζήτημα ούτε σε αισθητικο-ιδεολογικές συζητήσεις. Παρέμεινε εκτός. Και το τόνισε: «τη εξαιρέσει εμού». Ερχόταν στην Αθήνα όχι για να ζητήσει ένταξη αλλά εξ αρχής αναγνώριση. Ο Καβάφης, παρά τις όποιες παραχωρήσεις στο κοινό ή στο συλλογικό, διεκδικήσε το «μοναδικό». Επεδίωξε να είναι από μόνος του κίνημα, ρεύμα, γενιά, το σύμπαυ της ποίησης. Και αυτό ακριβώς κατόρθωσε κι έτσι ακριβώς παρέμεινε στην ιστορία της λογοτεχνίας. Θα μπορούσε να ήταν αλλιώς: ένας αρωματισμένος ρομαντικός που υπηρετεί μια χαμένη υπόθεση- ένας παρνασιακός που έχει βουλαίξει στο παρελθόν- ένας συμβολιστής που εξιδανικεύει τις αδυναμίες του- ένας χλιαρός μοντερνίζων, διχασμένος ανάμεσα στην παράδοση και στην καινοτομία. Τελικά όμως έγινε μέγα στοίχημα με την ελληνική και ευρωπαϊκή ποίηση του 20ού αιώνα που συγκροτεί το δικό του μοναδικό σήμαν, το οικοσύστημα της βιοτεχνίας του.

9. Τα συμφραζόμενα μπορεί να ερευνώνται επ' άπειρον, οι συσχετισμοί να αναπτύσσονται ραγδαία, στο τέλος όμως παραμένει πάντα, στον πυρήνα του ζητήματος, το ερώτημα «τι κάνει τον Καβάφη μια τέτοια μοναδική περίπτωση και μια τόσο παγκόσμια υπόθεση». Δεν υπαινίσσονται κάποια μεταφυσική λυρικού βίου, αντίθετα θεωρώ ότι για να προχωρήσουμε στο μονοπάτι της κατανόησης είναι αναγκαίο να ανα-

συστήσουμε το πεδίο της ιστορίας και το πλαίσιο της κοινωνίας, πάντα όμως στην προοπτική του πολιτισμικού μικρόκοσμου, εκεί όπου αναπτύσσεται η ιδιαιτερότητα της τέχνης, ως αποτύπωση του αισθητικού εντός της θεσμικής πρόβλεψης. Υπό την έννοια αυτή το βίωμα στον Καβάφη είναι πάντα σε διαδικασία προγραμματισμού και ο «πραγματικός» ποιητής δεν είναι διχασμένος ανάμεσα στην τέχνη και τη ζωή, το βίωμα και την ανάγκη, το πρόσωπο και τη μάσκα, τον άνθρωπο και τον ηθοποιό (όλα αυτά και άλλα πολλά ζεύγη είναι κατασκευές φιλοσταιών του πνεύματος), γιατί όσα εμείς θεωρούμε αρνητικά και προσπαθούμε να τα διορθώσουμε στην απεικόνισή του, μετατρέποντάς τα σε ηθικούς ενδοιασμούς ή αισθητικούς διχασμούς, δεν είναι παρά η μοναδική δυνατότητα υπάρξεώς του, το ξεχωριστό χάρισμα. Στη ζωή και στην ποίηση ο Καβάφης δεν επαίει ρόλους ως κάτι εξωτερικό από μια πιο βαθιά και αληθινή ουσία του αλλά οι ρόλοι ήταν η ουσία του. Δεν θα μπορούσε να είναι αληθινός παρά παίζοντας ρόλους. Αυτό έκανε στη ζωή, αυτό και στην ποίηση.

10. Όλα τα επένδυσε στη λέξη «ποιητής», ακόμη και τον θάνατο. Δεν υπάρχει τίποτε πέραν τούτου. Η πιο ακραία υποκρισία, ο πιο αβυσσαλέος ναρκισσισμός, η πιο αποτρόπαιη ανηθικότητα επιτρέπονται για να αποκτήσει οντότητα το μοναδικό το στοίχημα με το φάντασμα της ποίησης. Όπως λέει κάπου ο Σέημους Χίνυ για τον Γέητς: διακυβεύεται η φήμη του αλλά όχι η αξία του. Το συμβάν είναι ένα και κορυφαίο: ο Καβάφης και η ποίηση. Αυτό καλούμαστε να κατανοήσουμε αναδεικνύοντας τις προϋποθέσεις που το κατέστησαν δυνατό, αναζητώντας το ουσιώδες της τέχνης του, καθώς σήμερα, στον ψηφιακό 21ο αιώνα, εξακολουθεί να είναι διαθέσιμος και παραγωγικός, παρά της μεταλλάξεως της ιστορίας και τις παλινδρομήσεις της κοινωνίας.

11. Η αλήθεια του Καβάφη είναι τα προσώπια του. Γι' αυτό πρέπει να αντιστρέψουμε τη διαδικασία της κατανόησής του. Δεν ψάχνουμε να βρούμε το πραγματικό πρόσωπο πίσω από τα προσώπια, την αληθινή ύπαρξη πίσω από τις τεχνητές μάσκες, αλλά το εντελώς αντίθετο: βγάζουμε το πρόσωπο για να ανακαλύψουμε τα προσώπια. Αυτή είναι η πραγματικότητα του Καβάφη, το ουσιώδες της ποίησής του – η διαρκής εναλλαγή των προσώπων. Το πρόσωπο που διακινείται ενρώς δεν είναι παρά η πλήνη της ερμηνείας. Η ανάγκη της να στηρίζεται σε ένα δεδομένο κέντρο για να ισχυρίζεται ότι γνωρίζει την αλήθεια. Όμως αυτό που γνωρίζουμε δεν είναι ποτέ το ίδιο αλλά διαρκώς μεταβάλλεται μέσα στην ύπνιστη αλληγορία της καβαφικής βιοτεχνίας. Το «πρόσωπο» του Καβάφη είναι κατασκευάσμα που βολεύει θεοσούς, συντεχνίες και πολιτισμικές δυναστείες. Φαίνεται στεγνό, μοιάζει ταχυεμένο

και υποφέρει από την αναπαραγωγή. Ο ισχυρισμός ότι πρόκειται για πραγματικό πρόσωπο και όχι για μύθευμα της καβαφολογίας είναι το πιο ενοχλητικό ψευδός που διακινείται στην ιστορία της λογοτεχνίας, γιατί αναίρει την ίδια την αυτοπαρουσίαση του ποιητή στον βίο και στην ποίηση. Αυτή η αυτοπαρουσίαση, το είπαμε πολλές φορές, δεν είναι ποτέ άμεση, αληθινή και μονομερής αλλά πολύμορφη και αμφιλεγόμενη. Το μόνο πρόσωπο του Καβάφη είναι τα προσώπια του. Με αυτά έζησε, όπως και άλλοι μεγάλοι της τέχνης (μεγάλοι γιατί γνωρίζουν το κόστος αλλά επιμένουν) και με αυτά έδρασε στην τέχνη του. Πίσω από τα προσώπια υπάρχουν άλλα προσώπια που δεν ξέρουμε ούτε πόσα είναι ούτε πώς να τα ξεχωρίσουμε. Αυτό είναι το «μυστήριο» της τέχνης. Αλλάως όλα θα ήταν απλά, αποδείξιμα και μετρήσιμα. Αυτό κάνει τον Καβάφη ακόμη ελκυστικό και «επικαιρο», όχι το πρόσωπο που επαναλαμβάνεται, σε διδακτικές αίθουσες, συνεδρία, μέσα επικοινωνίας και πολιτιστικές εκδηλώσεις. Αν θέλεις να αναζητήσεις πραγματικά τον Καβάφη, του βγάξεις το πρόσωπο για να βρεις τα προσώπια.

12: Μια βιοτεχνία δεν είναι μόνο ένα σχολείο όπου ξαναδιαβάζει κανείς τον κόσμο, ούτε μόνο ένα οικοσύστημα όπου ασκείται κανείς στη *θυμοσοφία*, ούτε ακόμη

ένας μικρόκοσμος ωφελίμων γνώσεων-τίποτε από όλα αυτά δεν θα μπορούσε να αποδώσει τη συσσωρευμένη του ενέργεια αν δεν συνδυαστεί με την απόλαυση ή με εκείνο το είδος συνενοχής που παράγεται από την κινητοποίηση της *εμ-πάθειας*. Ο Καβάφης δεν προσφέρεται για ευκαιριακές σχέσεις, δεν ανοίγεται εύκολα στην οικειότητα και ταύτιση- απαιτεί τη συμμετοχή μας, περισσότερο από κάθε άλλον ποιητή. Η απόλαυση δεν προσφέρεται έτοιμη αλλά κρυμμένη καλά. Δεν είναι παροχή αλλά εύρημα. Απαιτεί θεϊcia στην επίμονη περιπλάνηση και τη διαρκή άσκηση. Μόνο έτσι εισέρχεται κανείς στο χώρο της βιοτεχνίας, εκεί όπου ταυτόχρονα μαθαίνει αλλά και χαιρέται. Γιατί αυτή η ποιητική βιοτεχνία σου μαθαίνει ακόμη και τη θλίψη, το πένθος, την απελπισία, με έναν τρόπο που σε ενθαρρύνει να συνεχίσεις. Αυτός ο μικρόκοσμος θέλει κάτι να πει στον υπόλοιπο κόσμο – και αυτό το κάτι περιέχει μετρημένη γνώση για την απόλαυση του βίου ταις πρεσβείαις της τέχνης.

Ηερωώ όσα προηγήθηκαν φωτοτυπίες για τον Καβάφη. Η φωτοτυπία είναι μια αντιγραφή που ταυτόχρονα αιολιώνει – λιγότερο ή περισσότερο. Είναι επίσης μια αναπαραγωγή πάνω στην οποία μπορείς να κάνεις σχό-

λια, να προσθέσεις εικόνες, να αφαιρέσεις κομμάτια. Μια φωτοτυπία μπορεί να μην έχει πρωτότυπο αλλά νά είναι μια στιγμή σε μια έρμηνή αλυσιίδα αναπαραγωγής. Δεν ξέρεις ποτέ τι είναι μια φωτοτυπία. Αντίγραφο του πρωτότυπου ή αντίγραφο αντιγράφου; Αλλά ακόμη και αν υποθέσουμε ότι υπάρχει το πρωτότυπο, ποτέ δεν γνωρίζεις αν τό αντίγραφο είναι ακριβές ή γνήσιο. Οι φωτοτυπίες του Καβάφη είναι όσα αυτή η εισαγωγή θέλει να αναπαραγάγει από τη βιομηχανία της καβαφικής, την ίδια στιγμή όμως παρεμβάινει με σχόλια, υποδείξεις, εμφάσεις και αλλοιώσεις για να διανέμει τη δική της φωτοτυπική εικόνα στους αναγνώστες. Θέτουν επίσης άμεσα το θέμα της εκλογής, αφού από το απέραντο πεδίο των καβαφικών σπουδών και της καβαφικής ακτινοβολίας πρέπει να ξεχωρίσει εκείνα τα στιγμιότυπα που κρίνει ως ενδιαφέροντα και χρήσιμα. Με αυτόν τον τρόπο επιδιώκει να τους προσκαλέσει σε μια ανάγνωση αυτών των φωτοτυπιών που ταυτόχρονα επαναλαμβάνουν αλλά και μεταβάλλουν, αποσκοπώντας έτσι να διεγείρει το ενδιαφέρον τους για να αναζητήσουν τον Καβάφη πέρα από κάθε, δήθεν οριστικό, πρωτότυπο. Συναμα όμως θέλει να τους υπενθυμίσει ότι στον βίο μας, όσο και αν το επιθυμούμε, δεν κατορθώνουμε ποτέ να φτάσουμε στο απολύτως *πρωτότυπο* (σε κάποια αρχή ή αλήθεια), γιατί πάντα μπρο-

στά μας έχουμε και διαβάζουμε φωτοτυπίες. Αυτό μας το μαθαίνει πρωτίστως η τέχνη, και μάλιστα εκείνη που ασκούν δαιμόνιοι ποιητές-αναγνώστες, όπως ο Καβάφης.

3.

Οι ιστορίες της Ιστορίας

Είναι γνωστές οι θεματικές «ο Καβάφης και η Ιστορία», «ο Ιστορικός Καβάφης», «Ιστορία και Ποίηση» που ενισχύθηκαν πρωτογενώς από έμμεσες ή άμεσες δηλώσεις του ποιητή ότι τα ποιήματά του διακρίνονται σε «ιστορικά, ερωτικά, φιλοσοφικά» και ότι «αν δεν γινόταν ποιητής θα γινόταν ιστορικός». Το σημαντικότερο όμως είναι ότι το ίδιο το έργο επιβεβαιώνει την επικυριαρχία της Ιστορίας στην καβαφική απόπειρα να συγκροτηθεί ένα καινούριο και ξεχωριστό ποιητικό πεδίο. Εξαρχής-επομένως και ενδογενώς η καβαφική ποίηση συνδέεται με την Ιστορία ως πρωταρχικό ύστατικό της ποιητικής γραφής. Η σύνδεση δεν περιορίζεται στη θεματική ούτε σε ένα είδος συμβολικής επένδυσης, όπως, για παράδειγμα, συμβαίνει συχνά με τους ποιητές του παρασισμού (αλλά και με πολλούς άλλους σύγχρονους και μεταγενέστερους του Καβάφη), αντίθετα υποδεικνύει τη βαθιά συνάρτηση της ποιητικής εκφοράς με την ιστορική αφήγηση.

Δεν είναι συνεπώς παράξενο που το θέμα αυτό, στις καθαφικές σπουδές, τρυπήθηκε ανεξάντλητα και πατήθηκε ανελέητα, αφήνοντας πια ελάχιστα περιθώρια για επαναδιαπραγμάτευση προς την ίδια κατεύθυνση. Όσες πραγματικές ή εικαζόμενες πληροφορίες προστίθενται σε αυτή την περιοχή δεν μεταβάλλουν δραστικά τη θέωρηση του ζητήματος. Συνήθως δρουν ωρρητικά, προσφέρουν δηλαδή λίγα ακόμη τεκμήρια για το ιστορικό δίκτυο που συνέχει την καθαφική ποίηση ήδη πάντοτε εξαρχής. Υπό μία κρατούσα έννοια ο ιστορικός Καβάφης είναι ο εγκυκλοπαιδικός Καβάφης. Μας μαθαίνει, λένε, Ιστορία μέσω της ποίησης και ποίηση μέσω της Ιστορίας. Το ένα δρα συμπληρωματικά στο άλλο. Γνωρίζουμε ή μαθαίνουμε το ιστορικό παράδειγμα κι έτσι κατανοούμε το ποίημα, διαβάζουμε το ποίημα και κατόπιν αναζητούμε να κατανοήσουμε το ιστορικό παράδειγμα. Οι ισορροπίες αυτές όμως, όσο και αν βολεύουν τις αβροδοιαίες ερμηνείες, αφήνουν στο σκοτάδι το πιο σημαντικό ερώτημα: τι περνάει από την ανάγνωση της Ιστορίας στο ουσιαστικό της ποίησης;

Είναι ουσυτό βέβαια να παραδεχτούμε ότι οι μελετητές του Καβάφη παρακινήθηκαν από το ίδιο το έργο να ασχοληθούν, και μάλιστα τόσο εντατικά, με το ζήτημα των ιστορικών αναφορών και υπαινιγμών. Άλλωστε ο ποιητής σκηνοθέτησε την εργασία του με τα υλικά της ιστορικής γνώσης και πληροφορίας κατά τέτοιο τρόπο που όχι μόνο δεν επιτρέπει στους μελετητές να παρακάμψουν το ζήτημα αλλά αντίθετα τους εξωθεί στην ιστορική περιπλάνηση. Έτσι καταλήξαμε να έχουμε πολλές, και ενίοτε εξαιρετικές, μελέτες για τον ιστορικό ορίζοντα, τα πρόσωπα της εποχής, τις σχέσεις, τις αντιθέσεις, τον τρόπο ζωής, την ανάπτυξη της σκέψης, και άλλες πολλές λεπτομέρειες – όλα υλικά της Ιστορίας που συνδέεται με το υλικό της ποιητικής γραφής.

Σε πιο ανήσυχες διερευνήσεις η Ιστορία συνδέεται με τη φιλοσοφική (διδασκτική) και την ερωτική (ηδονική) πλευρά της καθαφικής ποιητικής αναγκαστικά, αφού συχνά το ιστορικό παράδειγμα λειτουργεί (συνήθως αλληγορικά) για να υποδειχθεί ένα δίδαγμα ή να διατυπωθεί ένας θυμώσοφος στοχασμός ή λειτουργεί ως σκηνή στην οποία η φαντασία και η μνήμη αναπαριστούν, ή απουσιάζει, ή, χάρθηκε. Σε αυτή τη θεώρηση η Ιστορία από μόνη της δεν έχει νόημα αλλά παρέχει συσχετισμούς και αντιστοιχίες που υπηρετούνται από σύμβολα και αλληγορίες κατά τη συνέργειά της με άλλες πλευρές της καθαφικής ποίησης.

Βέβαια, από τη στιγμή που ταιριάζει κανείς την ποιητική φράση με τους αρμούς της Ιστορίας γοητεύεται από την ίδια την υπόθεση και προχωρεί στα ενδότερα του παρελθόντος. Ακόμη

Ντέφιβnt Χόκνεϊ, Στο ηλεκτρικό χωριό, 1996, χαρακτηριστικό και νερομπολιά σε χαρτί, 34,5 x 22,3 cm, Tate, Λονδίνο.

και τότε όμως, όταν δηλαδή ενδίδει στην αφήγηση, δεν μπορεί να ξεφύγει από τον σχεδιασμό του ποιητή: η Ιστορία ανοίγει μπροστά του ολόκληρους κόσμους, στους οποίους αναζητά το ποιητικό υλικό για να μιλήσει από την προοπτική του σήμερα: για τον κόσμο, την κοινωνία, τον άνθρωπο και τα πάθη του. Αν, επομένως, επιθυμεί κανείς να φτάσει στο ποιητικό μήνυμα, δεν μπορεί απλά να δει την ιστορία χρηστικά, σαν μια επένδυση λιγότερο ή περισσότερο ενδιαφέρουσα: είναι υποχρεωμένος να συμβιώσει στενά μαζί της, για να κατανοήσει το εγχείρημα του ποιητή στην πληρότητά του. Να βιώσει την παρουσία κόσμων, πολιτισμών, θρησκειών, πόλεων και προσωπίων όπως ανασυντίθεται στην ποιητική γραφή του αλλά χωρίς να περιορίζονται εκεί. Η ανάγνωση έχει νόημα όταν της παρέχεται η δυνατότητα να περιπλανηθεί σε απρόσμενες περιοχές του χρόνου ή του τόπου και η καθαφική ποίηση προσφέρει μεγάλα περιθώρια για κάτι τέτοιο.

Από μια άλλη προοπτική το ιστορικό σκηνικό αφήνει μάλλον αδιάφορους όσους προχωρούν στη γενίκευση μέσω της αφαιρεσης, αναγάγοντας δηλαδή το συγκεκριμένο/ιστορικό στο καθολικό/ανθρώπινο. Η Ιστορία γι' αυτούς λειτουργεί σαν απλός διάκοσμος. Όταν ενοχλούνται τη βλέπουν σαν εμπόδιο, σαν περιττή λεπτομέρεια, οπότε προσηλώνονται άμεσα στην ανάγνωση του συμβολικού. Όμως, στην ποίηση του Καβάφη, η Ιστορία είναι ένα δυνατό χέρι που μας τραβά στο παρελθόν, μας βυθίζει σε αυτό, μας αναγκάζει να αναμετρηθούμε μαζί του. Την ίδια στιγμή που μένει ανοιχτή στο παρόν κι ορθάνοιχτη προς το μέλλον. Με αυτό τον τρόπο υπηρετεί γόνιμα την ποιητική πράξη και αντιμετωπίζει τις παγίδες του εγκυκλοπαιδικού ή του λογιωτατικού. Μέσα από τον χρόνο της αναδύονται πρόσωπα, τόποι, γεγο-

νότα που μετεωρίζονται ανάμεσα στον μύθο και στην αφήγηση, επιχειρώντας να διεισδύσουν στο παρόν, φέρνοντας αυτό το παραξένισμα του άγνωστου,³ του μισοσκότεινου, του ανολοκλήρωτου- εκείνο το στοιχείο που παρακινεί τον αναγνώστη να υπερβεί την αφορμή και να προχωρήσει σε προσωπικούς συσχετισμούς- οπότε η Ιστορία διαχέεται στη μέριμνα του παρόντος, χωρίς όμως να εγκαταλείπει έναν ορίζοντα παρελθόντος που επιμένει να θυμίζει ότι όλη η τελετουργία λογοδοτεί στην παράδοση.

Θα μπορούσε κανείς να συνεχίσει με πολλές άλλες τέτοιες ιστορίες για τη σχέση του Καβάφη με την Ιστορία, δίνοντας παραδείγματα και προσκομίζοντας επιχειρήματα, προσθέτοντας περισσότερο υλικό στους γνωστούς καθαφικούς κύκλους που περιλαμβάνουν την αρχαιότητα, την ελληνιστική και την ελληνορωμαϊκή εποχή, την ύστερη αρχαιότητα και το Βυζάντιο. Το ζήτημα όμως είναι να συσχετίσουμε την Ιστορία με το ουσιαστικό της ποίησης, εντός πάντα των ορίων της καθαφικής βιοτεχνίας, αφού για τα υπόλοιπα πάντα θα εμφανίζονται πρόθυμοι αρωγοί. Αναμφίβολα πρέπει να υπολογίσουμε και τη συνθήκη που επιμένει να τονίζει ότι ο Καβάφης οφείλει πολλά στον ιστορισμό του 19ου αιώνα και ότι η κλίση του να μελετά το παρελθόν δεν ακολουθήθηκε χωρίς κόστος για την ποίηση, χωρίς μια κάποια φύρα από την εμμονή στη λογιωσύνη.⁴

Ολα όσα προηγήθηκαν αντί να μας φέρνουν πιο κοντά στο ζήτημα της Ιστορίας μας ξεμακραίνουν από αυτό με ένα πλήθος ιστοριών που χάνονται στην λεπτομέρεια και στον ανεκδοτολογικό χαρακτήρα της αφήγησης. Αν όμως επιμενόμενος στο ουσιαστικό της καθαφικής ποίησης, η Ιστορία είναι ο τρόπος ενός ποιητή να αντιμετωπίσει το ζήτημα του Χρόνου και του Καιρού. Ο Χρόνος ορίζει τη μεταφυσική αγωνία που κάποτε γίνεται οδυνηρό αδιέξοδο, ενώ ο Καιρός ορίζει την ανθρώπινη κατάσταση όπως πραγματώνεται μέσα στον κόσμο. Στον Καβάφη συναντάμε και τα δύο: ο Χρόνος είναι αυτό χάθηκε για πάντα και αυτό που δεν θα γνωρίσουμε ποτέ παρά μόνο σαν Καιρό, σαν αυτό που ορίζει το πεπερασμένο της ύπαρξης.

Μέσα στον Καιρό ο ποιητής τοποθετεί τα κυρίαρχα ανθρώπινα δράματα: τις περιπέτειες του έρωτα, τη ματαιότητα των παθών, τη δίψα για εξουσία, τα γυρίσματα της τύχης, τις ακραίες πράξεις τιμωρίας ή εκδίκησης, την παρακμή του πολιτισμού και άλλα πολλά που αναφέρονται στην τάξη των όντων και των πραγμάτων. Ο Καιρός είναι το προσήκον μέτρο για τον πολιτισμό του ανθρώπου και τα ίχνη του πολιτισμού προσελκύουν τη ματιά του Καβάφη καθώς ψάχνει να βρει υλικό για τη γραφή του. Αντίθετα ο Χρόνος είναι πάντα

παρών, ακόμη και όταν δεν φανερώνεται, μοιάζει με ορίζοντα που προκαλεί αγωνία, γιατί κάθε αναμέτρηση μαζί του, ακόμη και όταν μοιάζει να κερδίζει, καταλήγει στην ήττα. Η τέχνη για τον Καβάφη είναι η μάχη για το ξεπέρασμα του Χρόνου ανασύροντας ιστορίες από τα συμβάντα του Καιρού. Σε αυτή την ανάγκη ανταποκρίνεται η προσφυγή στην Ιστορία και στις δύο περιπτώσεις. Παρέχει παραδείγματα (ιστορίες) από τα συμβάντα του Καιρού, ενώ την ίδια στιγμή διακατέχεται από δέος έναντι του Χρόνου, γιατί ο Χρόνος είναι ανυπερέβλητος και ανίκητος.

Καμιά επομένως συζήτηση για την Ιστορία στον Καβάφη δεν μπορεί να θεωρηθεί ολοκληρωμένη αν δεν συνεπαφέρει τον Χρόνο και τον Καιρό ως πλαίσιο αναφοράς των ποιητικών παραδειγμάτων. Αλλιώς η Ιστορία θα παραμείνει απλό συμβεβηκός για τις ανάγκες της ποίησης. Όμως, ο ποιητής που κουβαλούσε στην ποιητική του σκευή το φορτίο του παλαιού ιστορισμού και στράφηκε σε ένα βεβαρημένο πεδίο, όπου θα μπορούσε να είχε βουλιάζει, κατορθώνει αντίθετα να ρίξει πάνω στην Ιστορία το δικό του φως και να δει πράγματα που κανείς πριν δεν είχε δει έως τότε. Το πέτυχε αυτό με μορφές ανάγνωσης της Ιστορίας που επινοήθηκαν για πρώτη φορά από εκείνον, στη δική του μικροκλίμακα, ανεπτυγμένες με τρόπο ιδιοφυή και συστηματικό, έτσι ώστε να ανταποκρίνονται στην ποιητική μαστορική. ▲

Το Μέρος Β' θα δημοσιευθεί στο επόμενο τεύχος

- 1 Martin Heidegger, *Ο Χαλίπερλιν και η ουσία της ποίησης*, μτφρ. Θ. Αδραστός, Υπερίων, Αθήνα 1997, σ. 33.
- 2 John Keats, *Letter to George and Georgina Keats* (14 Φεβρ. 1819).
- 3 Ταυριάζουν εδώ οι παρατηρήσεις του Νίτσε για τις χρήσεις της ιστορίας καθώς ανακαλούν την ποιητική μεταγραφή τους στην καθαφική βιοτεχνία: «Ελπίζω ότι η ιστορία δεν εντοπίζει τη σημασία της στις γενικές προτάσεις της ωσάν να ήταν αυτές ο ανθός και ο καρπός της, αλλά ότι η αξία της έγκειται ακριβώς στο ότι μεταγράφει με εμπνευσμένο τρόπο ένα γνωστό, ίσως κοινότοπο θέμα, μια καθημερινή μελωδία, την ανυψώνει, την ανίγει σε περικτικό σύμβολο», Φρ. Νίτσε, *Ιστορία και ζωή*, μτφρ. Ν.Μ. Σκουτερόπουλος, Γνώση, Αθήνα 1993, σ. 64.
- 4 Μαζί με αυτή τη φύρα υπάρχει και το άχθος της παράδοσης που ζητά χώρο για να βολιχτεί. Ποιητές σαν τον Καβάφη που κατανοούν βαθιά τον ιστορικό ορίζοντα αντιλαμβάνονται ότι η παράδοση δεν είναι απλή διαδοχή αλλά σύνθετη αναμέτρηση με την πολυμέρεια του παρελθόντος: «Καθώς είμαστε το αποτέλεσμα περασμένων γενεών, είμαστε το αποτέλεσμα και των παραστρατημάτων, των παθών, των λαθών τους, ακόμη και των εγκλημάτων τους. Είναι αδύνατο να νιώσει κανείς εντελώς από πάνω του αυτές τις αλώσιδες», Φρ. Νίτσε, *ό.π.*, σ. 40.